

**CLASSIS MOESICA ȘI CLASSIS SCYTHICA LA ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL V-LEA.
REFACEREA PUTERII NAVALE A PROVINCIIILOR
MOESIA SECUNDA ȘI SCYTHIA MINOR**

*Dr. Vasile MĂRCULEȚ**

Intensificarea provocărilor la adresa Imperiului Romano-Bizantin apărute la frontiera Dunării de Jos la cumpăna secolelor IV-V au obligat Constantinopolul la adoptarea unor măsuri cu caracter militar menite să asigure apărarea și securitatea stăpânirilor sale din zonă. În acest context politico-militar din regiune, între măsurile inițiate de autoritățile romano-bizantine, la începutul secolului al V-lea, s-au numărat și cele de refacere a puterii navale a imperiului la frontiera dunăreană a provinciilor Moesia Secunda și Scythia Minor, prin constituirea sau reconstituirea flotelor de război a celor două unități militar-administrative.

Flotele Moesiei Secunda și Scythiei Minor, la cumpăna secolelor IV-V. Singurele informații referitoare la situația puterii și a forțelor navale ale provinciilor Moesia Secunda și Scythia Minor la sfârșitul secolului al IV-lea și la începutul secolului al V-lea se regăsesc în registrul de demnități cunoscut sub denumirea de *Notitia Dignitatum*. Asupra momentului finalizării lui, istoricii nu s-au pus de acord. Datările propuse de aceștia se încadrează în cea mai mare parte a lor între sfârșitul secolului al IV-lea începutul secolului următor, sau chiar mai târziu¹.

Conform consemnărilor din *Notitia Dignitatum*, în provincia Moesia Secunda funcționau patru unități ale flotei. Acestea erau *Milites tertii nauclarii*, la Appiaria, *Milites nauclarii Altinenses*, la Altinum, cărora li se

* Doctor în istorie; cercetător independent; e-mail vasilemarculet@gmail.com.

¹ E. Böcking, *Über die Notitia Dignitatum utriusque Imperii. Eine Abhandlung zur Litteraturgeschichte und Kritik*, Bonn, 1834, p. 121; W. Fairley, *Notitia Dignitatum or Register of Dignitaires*, în „Translations and Reprints from the Original Sources of European History”, Philadelphia, Pa., 1899, p. 2; J.B. Bury, *The Notitia Dignitatum*, în „The Journal of Roman Studies”, 10, 1920, p. 153-154; A.H.M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602. A Social Economic and Administrative Survey*, vol. II, Oxford, 1964, p. 683; M. Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitatum*, București, 1988, p. 19 (*Moesia Secunda, Scythia*); P. Brennan, *The Notitia Dignitatum*, în „Entretiens sur l'Antiquité classique”, 42, 1996, p. 165, 168; M. Kulikowski, *The "Notitia Dignitatum" as a Historical Source*, în „Historia Zeitschrift für Alte Geschichte”, 49, 2000, 3 (3rd Qtr.), p. 360-362; C.N. Faleiro, *Introducción* la Idem, *La Notitia Dignitatum: nueva edición crítica y comentario histórico*, Tesis doctoral, Madrid, 1998, p. 4-27, p. 14 și n. 23.

adăuga un comadament reunit mixt, o *praefectura*, care grupa două unități, anume formațiunea de vase fluviale și un *militum* al soldaților detașați pe ele, pus sub comanda unui *Praefectus nauium amnicarum et militum ibidem deputationum*².

În Scythia Minor, *Notitia Dignitatum* înregistrează, de asemenea, un număr de patru unități ale flotei. Acestea erau: *Milites nauclarii*, la Flaviana, *Milites superuentiones*, la Axiopolis, cărora li se adăuga, de asemenea, comadament reunit, o *praefectura*, care cuprindea două unități ale ambarcațiunilor din compunerea flotei, pus sub comanda unui *Prarfectus ripae legionis primae Iouiae cohortis [...] et secundae Herculiae musculorum Scythicorum et classis, Inplateypegiis* sau *in Plateypegiis*³.

Problemele ridicate de informațiile transmise de *Notitia Dignitatum* cu privire la situația formațiunilor navale din Moesia Secunda și Scythia Minor au fost consistent dezbătute de numeroși cercetători, care au căutat să le ofere răspunsuri fundamentate și pertinente⁴. Nu vom insista cu

² *Notitia Dignitatum accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi Prouinciarum*, edidit O. Seeck, Berolini, MDCCCLXXVI, XL.Or.22, 28, 36; [a se vedea și ediția: *La Notitia Dignitatum: nueva edición crítica y comentario histórico*, por Concepción Neira Faleiro, Tesis doctoral, Madrid, 1998, XL.Or.22, 28, 36].

³ *Ibidem*, XXXIX.Or.20-21, 35; [a se vedea și ediția: *Ibidem*, XXXIX.Or.20-21, 35].

⁴ C. Chiriac, *Notitia Dignitatum și unele probleme privind flota militară pe limesul scitic*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, 4, 1984, 35, p. 302-304; O. Bounegru, M. Zahariade, *Les Forces Navales du Bas-Danube et de la Mer Noire aux Ier-VIe siècles*, Oxbow Books, Oxford, 1996, p. 26-27; R. D'Amato, *Imperial Roman Wardships 193-565*, Oxford, 2017, p. 15; M. Reddé, *Mare Nostrum. Les infrastructures, les dispositifs et l'histoire de la Marine Militaire sous l'Empire romain*, Paris 1986, p. 127-128; M. Pitassi, *The Roman Navy. Ships, Man and Warfare 350 BC-AD 475*, ediție digitală eBook, Barnsley, 2012, p. 60; Vl. Iliescu, *Notitia Dignitatum*, în „Fontes Historiae Dacoromanae, II. Scriptores: 2. Ab anno CCC usque ad annum M” / „Izvoarele istoriei României, II. Autori 2. De la anul 300 până la anul 1000”. Ediderunt / publicate de H. Mihăescu, Gh. Ștefan, R. Hîncu, Vl. Iliescu, V.C. Popescu, București, 1970, p. 211; E. Böcking, *Notitia Dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis et Occidentis*, recensuit E. Böcking, vol. I. *Notitia Dignitatum et administrationum omnium tam civilium quam militarium in partibus Orientis*, edidit E. Böcking, Bonnae, 1839-1853, p. 100; Th. Mommsen, *Die römische Militärwesen seit Diocletian*, în „Hermes. Zeitschrift für Classische Philologie”, XXIV Berlin, 1889, p. 213, n. 1; [a se vedea și ediția: Th. Mommsen, *Die römische Militärwesen seit Diocletian*, în „Gesammelte Schriften”, VI, Berlin, 1910, p. 223, n. 1]; V. Pârvan, *Salsovia*, București, 1906, p. 41; A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 164; M. Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia*, p. 90-91; M. Zahariade, *Scythia Minor. A History of a Later Roman Province (284-681)*, Amsterdam, 2006, p. 176-177; O. Bounegru, *Ploia platypegia: navires de transport et/ou guerre à l'époque du Bas-Empire*, în vol. „Grecia, Roma, Barbaricum. In memoriam Vasile Lica”, coordonatori / coordinators Vl. Iliescu, D. Nedu, Andreea-Raluca Barbos, Galați 2014, p. 369-372; E.-F. Scurtu, E.-F., *Despre insula Peuce, Genucla, Halmyris și*

prezentarea lor, deoarece opiniile exprimate nu prezintă relevanță în economia subiectului demersului nostru.

Principala constatare care se desprinde din informațiile transmise de *Notitia Dignitatum* este aceea că în compunerea flotelor provinciilor Moesia Secunda și Scythia Minor, nu intrau vase mari de război de tipul *naves liburnae*. Flotele acestor provincii erau formate din ambarcațiuni mici de patrulare, cercetare și transport. Astfel, în compunerea flotei Moesiei Secunda intrau *naves amnicae*, iar cea a Scythiei Minor era formată din vase de tipul *naves musculi* și *plateypegia* sau *platypegion*, acestea din urmă fiind ambarcațiuni cu fundul plat, respectiv un tip de vase largi, un fel de șlepuri sau barje⁵.

Constituirea flotelor provinciilor dunărene: *Classis Moesica* și *Classis Scythica*. Provocările cu care s-a confruntat Imperiulul Romano-Bizantin la Dunărea de Jos, la cumpăna secolelor IV-V au arătat autorităților imperiale consecințele absenței unei flote de război în sectorul provinciilor Moesia Secunda și Scythia Minor. În consecință, încă din primii ani ai secolului al V-lea, autoritățile constantinopolitane au trecut la adoptarea unor măsuri menite să remedieze această situație și să conducă la refacerea puterii navale de pe Dunăre.

Primul pas în această direcție a fost făcut în 24 aprilie 410, când noul împărat al Imperiului Romano-Bizantin, Theodosios II (408-450) emitea, în numele lui și al împăratului din Apus, Honorius (395-423), edictul *De litorum et itinerum custodia*. Adresat lui Anthemios, *praefectus praetorio* în *pars Orientis*, edictul prevedea ca „toate bazele navale, porturile, țărmurile și toate punctele de ieșire din provincii, chiar și locurile și insulele îndepărtate, vor fi îngrădite și păzite prin reglementarea pricepută a măreției voastre, astfel încât nimeni să nu se poată pătrunde în regiunile imperiului nostru, prin forță, pe furiș, în mod deschis sau pe ascuns”⁶.

„cultura Murighiol”. English Edition, Bucharest, 2020, p. 85; C. Balla, *Some Considerations on the Praefectus ripae legionis primae Ioviae cohortis et secundae Herculiae Scythicorum et classis in plateypegiis* în „Studia Antiqua et Archaeologica”, 25, 2019, 2, p. 485; Idem, *Organizare și strategie militară în Scythia Minor. Sfârșitul secolului al III-lea – secolul al VII-lea d. Hr.*, Iași, 2022, p. 255.

⁵ L. Casson, *Ships and Seamanship in the Ancient World*, Princeton, New Jersey, 1971, p. 334.

⁶ *The Theodosian Code and Novels and the Sirmondian Constitutions*. A Translation with Commentary, Glossary, and Bibliography by Cl. Pharr, in Collaboration with Theresa Sherrer Davidson and Mary Brown Williams. Princeton, New Jersey, 1952, 7.16.2 (*The Theodosian Code*); [a se vedea și ediția: *Imperatoris Theodosii Codex*, 7.16.2, pe <http://ancientrome.ru/ius/library/codex/theod/public.htm> (accesat: 14.07.2023)].

Edictul imperial avea aplicabilitate în întreg imperiul. Acest lucru conduce la concluzia logică, anume că sub incidența lui intrau, cu certitudine, și provinciile de la Dunării de Jos, mai ales că acestea îndeplineau toate criteriile prevăzute în document. Pe teritoriul lor funcționau baze navale și porturi și, totodată, fiecare dintre ele dispunea de o întinsă frontieră fluvială și maritimă. Măsurile adoptate de autorități, în baza edictului imperial, nu ne sunt, însă, cunoscute.

Al doilea pas, cel mai important de altfel, în direcția întăririi puterii navale a Imperiului Romano-Bizantin la frontiera dunăreană a vizat strict provinciile Moesia Secunda și Scythia Minor. În 28 ianuarie 412, Theodosios II emitea, în numele lui și al lui Honorius, edictul *De Lusoriis Danuvii*, adresat lui Constantius sau Constans, *magister militum per Thracias*. În care se preciza că „*decretăm ca la frontiera Moesiei să fie dispuse 90 de lusorias, nou construite, și ca acestora să le fie adăugate încă 10 prin repararea vaselor vechi; iar la frontiera Scythiei, care este mai largă și mai difuză vor fi dispuse 110 astfel de vase nou meșteșugite cu 15 adăugate prin repararea celor vechi*”⁷.

În această fază inițială de funcționare, flota Moesiei Secunda urma să dispună de 100 *naves lusoriae*, din care 90 nou-construite și 10 în urma reparării unor vase vechi. La rândul ei, flota Scythiei Minor urma să fie dotată cu 125 *naves lusoriae*, din care 110 nou construite și 15 vase vechi reparate⁸.

Decretul imperial preciza în continuare, într-o a doua fază, de înzestrare a celor două flote cu vase, „*se va respecta prevederea ca în fiecare an de aici înainte, prin repararea ambarcațiunilor vechi, patru iudiciariae precum și zece agrarienses vor fi construite la frontiera moesiană, iar la cea scitică cinci iudiciariae și 12 agrarienses noi*”⁹. Reiese din prezentele informații că la finalul procesului de constituire *Classis Moesica* urma să dispună de 114 vase, din care 100 *naves lusoriae*, 10 *naves agrarienses* și patru *naves iudiciariae*, iar *Classis Scythica* de 142 de vase, respectiv 125 *naves lusoriae*, cinci *naves iudiciariae* și 12 *naves agrarienses*¹⁰. Flotele reunite ale celor două provincii dunărene însumau un număr total de 266 de vase, din care 225 *naves lusoriae*, nouă *naves iudiciariae* și 22 *naves agrarienses*.

Însemnătatea edictului imperial din 28 ianuarie 412 este una cu totul aparte. Din punctul nostru de vedere, el marchează actul de naștere a flotelor

⁷ *Ibidem*, 7.17.1; [a se vedea și ediția: *Ibidem*, 7.17.1].

⁸ Cf. R. D'Amato, *op. cit.*, p. 28.

⁹ *The Theodosian Code*, 7.17.1; [a se vedea și ediția: *Imperatoris Theodosii Codex*, 7.17.1].

¹⁰ Cf. D'Amato, *op. cit.*, p. 28.

dunărene de război ale provinciilor Moesia Secunda și Scythia Minor, pe care ne permitem să la numim *Classis Moesica* și *Classis Scythica*.

Motivele care au determinat autoritățile imperiale de la Constantinopol să-și concentreze demersurile pe refacerea puterii navale ale provinciilor Moesia Secunda și Scythia Minor, sunt, considerăm noi, cele sintetizate în edictul din 24 aprilie 410, anume de a împiedica pe oricine să pătrundă în teritoriile imperiului „*prin forță, pe furiș, în mod deschis sau pe ascuns*”¹¹. Foarte probabil, autorul edictului avea în vedere, în primul rând, puternicul atac al hunilor conduși de căpetenia Uldin / Uldes / Huldin, împotriva stăpânirilor romano-bizantine din sudul Dunării, din anii 408-409. Atacul barbar, la care fac referire o serie de autori în lucrările lor, declanșat tocmai prin sectorul frontierei dunărene a provinciei Moesiei Secunda, a condus la devastarea unor întinse teritorii din sudul fluviului, până în Thracia¹².

Parcursul textului edictului imperial evidențiază faptul că un număr redus de *naves lusoriae*, *naves iudicariae* și *naves agrarienses* din compunerea flotelor celor două provincii, *Classis Moesica* și *Classis Scythica*, erau repuse în circulație prin repararea unor vase vechi de aceleași tipuri. Edictul nu precizează, însă, dacă ele proveneau din vase vechi aflate pe Dunăre sau erau aduse din altă parte. În situația în care ele funcționaseră până atunci pe Dunăre, se pune întrebarea: Când au fost aduse aici?

Un răspuns categoric este dificil de dat acestei întrebări. Prima menționare a lor în compunerea flotelor provinciilor Moesia Secunda și Scythia Minor este cea din edictul imperial din 28 ianuarie 412. Această constatare ne determină să o admitem drept un *terminus ante quem* a introducerii lor în compunerea flotelor provinciilor de la Dunărea de Jos. În altă ordine de idei, *Notitia Dignitatum*, singura sursă anterioară edictului din 28 ianuarie 412, care oferă informații cu privire la tipurile de vase din compunerea flotelor acestor provincii, nu face nicio referire la prezența unor

¹¹ *The Theodosian Code*, 7.16.2; [a se vedea și ediția: *Imperatoris Theodosii Codex*, 7.16.2].

¹² Sozomène, *Histoire ecclésiastique. Livres VII-IX*. Text grec de l'édition J. Bidez-G.C. Hansen (GCS). Introduction par G. Sabbah. Annotation par L. Angliviel de la Beaumelle, G. Sabbah. Traduction par A.-J. Festugière et B. Grillet, Paris, 2008, IX.5.1-7; [a se vedea și ediția: Sozomen, *Istoria bisericească*. Tradusă în românește de IPS I. Gheorghian, București, 1897, IX.V]; P.J. Alexander, *The Oracle of Baalbek. The Tiburtine Sibyl in Greek Dress*, *Dumbarton Oaks*, 1967, 16, 26; Philostorgius, *Historia Ecclesiastica* / Filostorgiu, *Istoria bisericească*. Ediție bilingvă. Traducere de D. Garofeanu. Studiu introductiv, tabel cronologic și note explicative de D. Mîrșanu. Ediție îngrijită de A. Muraru, Iași, 2012, XI.8; [a se vedea și ediția: Philostorgius, *Church History*. Translated with an Introduction and Notes by Ph. R. Amidon, Atlanta, 2007, 11.8].

naves lusoriae, naves iudiciariae și *naves agrarienses* în compunerea flotelor dunărene la cumpăna secolelor IV-V. În consecință, cea mai plauzibilă ipoteză este, în opinia noastră, aceea ca ele să fi putut fi aduse în temeiul prevederilor edictului imperial din 24 aprilie 410, pe care ne permitem să o considerăm drept un *terminus post quem*, a includerii respectivelor tipuri de vase în compunerea flotelor provinciilor Moesia Secunda și Scythia Minor. Dacă avem în vedere numărul mare de vase nou-construite, conform edictului din 28 ianuarie 412, putem afirma că numărul vaselor din aceste tipuri, aduse pe Dunăre între 24 aprilie 410 și 28 ianuarie 412 a fost unul foarte redus.

Potrivit edictului imperial din 28 ianuarie 412, la cererea ducilor, respectiv a guvernatorilor provinciilor dunărene, vasele celor două flote urmau a fi echipate și dotate cu „*cu toate armele și proviziile necesare*”¹³. Cu construcția vaselor era însărcinat biroul ducelui provinciei, care, la rândul său, urma ca, prin „*stăruința*” lui, să asigure „*ce materiale trebuie procurate pentru asamblarea sau construirea acestor vase*”, iar termenul de finalizare a constituirii celor două flote, prin adăugarea suplimentului de vase stabilit, era fixat la șapte ani¹⁴.

Actul imperial stabilea, totodată, și sancțiunile care urmau a fi aplicate pentru neîndeplinirea sarcinilor. Astfel, se precizează în decret, „*dacă nu se va asigura numărul de lusorias menționat mai sus, împreună cu toate echipamentele lor, ducele, sub mandatul căruia a fost neglijată această prevedere, va fi, fără îndoială, amendat cu 30 livre de aur, iar personalul biroului său cu 50 livre de aur*”¹⁵. Totodată, actul stabilea că personalul biroului ducelui era condamnat la o amendă suplimentară „*de 50 livre de aur dacă nu raportează oficiului comandantului soldaților că numărul de vase pentru fiecare an a fost completat sau, cel puțin, că acest număr a fost lăsat neterminat din cauza neglijenței*”¹⁶.

În finalul decretului, emitentul preciza condițiile și modul de acțiune a vaselor din cele două flote. Potrivit acestuia, vasele nou-construite urmau „*să fie pregătite pentru pericolul de război*”, conform dispozițiilor ducelui provinciei, și „*să își aleagă baze bine întărite pentru supavegherea conflictelor sau crearea de ocazii pentru expediții*”, în timp ce acele vase

¹³ *The Theodosian Code*, 7.17.1; [a se vedea și ediția: *Imperatoris Theodosii Codex*, 7.17.1].

¹⁴ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: *Ibidem*].

¹⁵ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: *Ibidem*].

¹⁶ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: *Ibidem*].

rezultate în urma reparării celor vechi, aveau să fie „puse deoparte pentru transportul proviziilor”¹⁷.

În ceea ce privește exercitarea comenizii, decretul imperial din 28 ianuarie 412 stabilea clar și acest lucru. Din prevederile lui se desprinde concluzia că, permanent, inclusiv în caz de război, comanda supremă a celor două flote, *Classis Moesica* și *Classis Scythica*, revenea ducilor celor două provincii¹⁸.

Nu dispunem de niciun fel de informații cu privire la bazele celor două flote. Este posibil ca nici să nu fi avut fiecare câte o singură bază. Dacă ar fi să interpretăm textul edictului din 28 ianuarie 412, *stricto senso*, ne vedem siliți să luăm în calcul posibilitatea ca flotele celor două provincii să fi fost divizate în mai multe escadre fiecare, dispuse în diverse puncte, „la frontiera Moesiei”, respectiv la „frontiera Scythiei”, potrivit legiferării acestuia.

Tipuri de vase din compunerea *Classis Moesica* și *Classis Scythica*. Decretul imperial stabilește foarte clar, nu numai numărul, ci și tipurile de vase intrate în compunerea celor două flote ale provinciilor de la Dunărea de Jos, *Classica Moesica* și *Classica Scythica*. Acestea erau *naves lusoriae*, *naves iudicariae* și *naves agrarienses*.

Navis lusoria a fost un vas de război, care, potrivit unor știri, ar fi intrat în flota de la Dunăre la sfârșitul secolului al III-lea și a rămas în serviciu până la mijlocul al VI-lea¹⁹. Se consideră de unii autori că *navis lusoria* a fost, cel mai probabil, o navă ușoară de patrulare fluvială²⁰. Nu dispunem, însă, de nicio informație certă care să susțină prezența acestui tip de vas în compunerea flotelor Moesiei Secunda și Scythia Minor înainte de 28 ianuarie 412.

O serie de descoperiri făcute pe Rhin, în zona orașului Mainz, vechiul Mogontiacum, au permis identificarea mai multor tipuri din acest vas. Vasul din așa-numitul tip A avea câte 20 de vâsle pe fiecare parte a

¹⁷ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: *Ibidem*].

¹⁸ *Ibidem*; [a se vedea și ediția: *Ibidem*].

¹⁹ *The Scriptores historiae Augustae*, with an English Translation by D. Magie, *In Three Volumes*, vol. III, Cambridge, Massachusetts, London, MCMLXXXII, Bonosus, XV.1; [a se vedea și edițiile: *Scrittori della Storia Augusta*. A cura di L. Agnes, Torino, 1960, XXIX.XV; *Scriptores Historiae Augustae. Vitae diversorum principum et tyrannorum a Divo Hadriano usque ad Numerianum / Istoria Augustă*. Studiu introductiv: Vl. Iliescu. Partea I traducere și note: D. Popescu. Partea a II-a traducere și note: C. Drăgulescu, București, 1971, Bonosus, XV]; Cf. C.G. Starr, *The Roman Imperial Navy, 31 B.C.-A.D. 324*, New York, 1941, pp. 151-152.

²⁰ R. D'Amato, *op. cit.*, p. 28.

bordului și o platformă de navigație ușoară, era lung și zvelt, fapt care-i permitea dezvoltarea unei viteze superioare²¹. Dimensiunile vasului au fost estimate de Olaf Höckmann la c. 19,5-20 m lungime și c. 2,4-2,7 m lățime²². Potrivit estimărilor altor cercetători, *navis lusoria*, tipul A, avea o lungime de 21 m și o lățime de 2,7 m²³.

Cercetările efectuate au reliefat, de asemenea, faptul că a existat și un al doilea tip de *navis lusoria*, așa-numitul tip B, de dimensiuni mai reduse. Vasele de acest tip aveau câte 15 vâsle pe fiecare parte a bordului. Lungimea vasului era de 15,5 m, iar lățimea de 2,7 m²⁴.

Se pare că în epoca analizată de noi, *navis lusoria*, ca vas de război, egalase ca importanță, în cadrul flotei Imperiului Roman Târziu, *navis liburna*. Concluzia noastră își are temeiul într-o însemnare din tratatul militar contemporan, *Epitoma Rei Militaris*, redactat de Vegetius, între 383 și 450, în care se precizează succint, dar semnificativ, că flota imperială avea în compunerea ei două tipuri de vase, „*unul al liburnelor și altul al lusoriilor (unum liburnarum, aliud lusoriarum)*”²⁵.

Însemnătatea avută de *naves lusoriae* și rezultatele obținute în operațiunile militare întreprinse pe Dunăre este succint, dar semnificativ, subliniată de același Vegetius în tratatul lui de artă militară. Referindu-se la acest aspect, autorul precizează că „*despre lusoriile, care păzesc zilnic avanposturile de pe Dunăre, cred că ar trebui să tac, pentru că întrebuițarea lor frecventă a devenit o știință mai avansată decât cea arată de vechea tactică*”²⁶.

Alături de vasele de război, edictul imperial din ianuarie 412 menționează în compunerea *Classis Moesicae* și *Classis Scythicae* o serie de vase de transport. Potrivit edictului acestea erau *naves iudiciariae* și *naves agrarienses*²⁷.

Comparativ cu *naves lusoriae*, cele două tipuri de vase de transport din compunerea celor două flote erau într-un număr infinit mai redus. Astfel, atât în cadrul *Classis Moesicae*, cât și în cel al *Classis Scythicae*,

²¹ M. Pitassi, *op. cit.*, p. 61.

²² O. Höckmann, *Late Roman River Craft from Mainz, Germany*, în „Local Boats. Fourth International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Porto 1985”, edited by O. L. Filgueiras, p. I, BAT International Series 438 (I), 1988, p. 23.

²³ R. D’Amato, *op. cit.*, p. 26.

²⁴ J.G. Royal, *op. cit.*, p. 40.

²⁵ Vegetius, *Epitoma Rei Militaris*. Edited by M.D. Reeve, Oxford, New York, 2004, 2.1.4; [a se vedea și ediția: Vegetius, *Epitome of Military Science*. Translated with notes and introduction by N.P. Milner, Liverpool, 2010, II.1].

²⁶ *Ibidem*, 4.XLVI.9; [a se vedea și ediția: *Ibidem*, IV.46].

²⁷ *The Theodosian Code*, 7.17.1; [a se vedea și ediția *Imperatoris Theodosii Codex*, 7.17.1].

raportul dintre *naves lusoriae* și *naves iudiciariae* era de 25:1, iar cele dintre *naves lusoriae* și *naves agrarienses* era de 10:1.

Navis iudiciaria avea o lungime de 17 m și o lățime de 3,5 m²⁸. Vasul era destinat, se pare, transportului unor înalți funcționari, după unele păreri, sau era un tribunal ambulant care se putea deplasa oricunde pentru a judeca o persoană²⁹. Acest lucru explică, probabil, și numărul redus al acestui tip de nave din compunerea celor două flote.

Navis agrariensis, destinată, de asemenea, transportului pe Dunăre, a intrat în serviciu la începutul secolului al IV-lea. Nu cunoaștem care erau dimensiunile acestui vas, dar considerăm că ele erau apropiate de cele ale *navis iudiciaria*.

Nu știm care a fost situația ambarcațiunilor mici, menționate în *Notitia Dignitatum*, de tipul *naves amnicae*, din flota Moesiei Secunda, *naves musculi* și *plateypegiae*, din cea Scythiei Minor, deoarece edictul imperial din 28 ianuarie 412 nu face nicio referire la ele. Și-au continuat ele funcționarea sau au fost scoase din compunerea acestor flote? În temeiul informațiilor transmise de edictul imperial din 28 ianuarie 412 înclinăm spre un răspuns afirmativ. Cu atât mai mult a fost posibil acest lucru cu cât *naves lusoriae* puteau fi folosite pentru misiuni de patrulare și cercetare, iar *naves agrarienses* ca vase de transport oameni, annona, logistică etc.

Efectivele flotelor dunărene: vâslași și luptători. Un alt aspect asupra căruia ne vom opri, în continuare, îl reprezintă identificarea efectivelor de vâslași și luptători de pe navele flotelor provinciilor dunărene. Prin asocierea informațiilor pe care le deținem, referitoare tipurile de vase, numărul de vâsle sau militari îmbarcați cu alte prilejuri pe aceleași tipuri de nave vom căuta să realizăm o estimare, cel puțin aproximativă, a efectivelor de vâslași și luptători oferind câteva răspunsuri pertinente în acest sens.

Suntem în măsură să apreciem că numărul vâsleșilor de pe o *navis lusoria* cu câte 20 de vâsle pe fiecare parte a bordului, era de 40 de oameni, iar cel al vâsleșilor de pe *navis lusoria* cu 15 vâsle de 30 de oameni³⁰. Indiferent de numărul vâsleșilor, acestora li se adăugau, cel mai probabil, un număr de trei ofițeri, anume căpitanul vasului, secundul său și, foarte posibil, un ofițer, care putea ocupa funcția de comandant al vâsleșilor³¹. În

²⁸ R. D'Amato, *op. cit.*, p. 28.

²⁹ Cf. *Ibidem*; Cf. Olimpia Blăgoi, *Navigation Facilities on Rivers in Romania Historical Travel*, „Buletinul Institutului Politehnic din Iași. Secția Hidrotehnică”, 64 (68), 2018, 1, p. 20.

³⁰ *Ibidem*, p. 30.

³¹ V. Mărculeț, *Campania împăratului Julianus în Persia (5 martie-26 iunie 363). Considerații privind contribuția flotei romano-bizantine*, în „Tyragetia”, s.n., XIV [XXIX], 2020, 1, p. 241 (*Campania împăratului Julianus în Persia*); Idem. *Operations carried out*

consecință, echipajul unui vas cu 40 de vâsle era de 43 de oameni, iar cel al unui vas cu 30 de vâsle de 33 de oameni.

Din păcate edictul imperial din 28 ianuarie 412 nu ne oferă nicio informație cu privire la numărul de vâsle avut de *naves lusoriae* din compunerea flotelor celor două provincii, *Classis Moesica* și *Classis Scythica*. În consecință calculele noastre vor fi făcute pentru ambele tipuri din cadrul acestei clase de vase.

Cu privire la *Classis Moesica* suntem în măsură să conchidem, că în cazul în care în compunerea ei erau nave cu 20 de vâsle, efectivul total al marinarilor îmbarcați pe cele 100 de *naves lusoriae* se ridica la 4.300 de oameni, din care 4.000 de vâslași și 300 de ofițeri. Dacă *naves lusoriae* din compunerea acestei flote erau cu 30 de vâsle, efectivul total al marinarilor îmbarcați pe ele se ridica la 3.300, adică 3.000 de vâslași și 300 de ofițeri.

În ceea ce privește *Classis Scythica*, efectivul total al marinarilor îmbarcați pe cele 125 de *naves lusoriae* ar fi fost de 5.375 de oameni, din care 5.000 de vâslași și 375 de ofițeri, în situația în care acestea ar fi avut 20 de vâsle. În eventualitatea în care *naves lusoriae* din compunerea acestei flote erau cu 15 de vâsle, numărul total al marinarilor îmbarcați pe ele se ridica la 4.125 de oameni, din care 3.750 de vâslași și 375 de ofițeri.

În acest punct al demersului nostru vom aborda problema efectivelor de luptători îmbarcați pe cele două tipuri de *naves lusoriae*. În acest sens, în absența oricăror informații referitoare la luptătorii din cele două flote dunărene, facem apel la câteva informații transmise de Ammianus Marcellinus, cu peste o jumătate de secol înainte. Acesta relatează în istoria lui că în timpul campaniilor militare de pe Rhin, din 357, pe când era *caesar* al Galliei, viitorul împărat Julianus (361-363) a ordonat ca în timpul unui atac împotriva alamanilor, să fie îmbarcați pe „*patruzeci de lusorii (lusoriae naves quadraginta)*”, un număr de 300 de luptători ușor înarmați³². De aici am dedus într-o lucrare anterioară, concluzie pe care ne-o menținem, că

by the Roman-Byzantine fleet between March 5 and June 26, during emperor Julian's campaign against the Sassanid Empire, în „Anuarul Muzeului Național al Marinei Române, XXV, 2022, p. 17 (Operations carried out by the Roman-Byzantine fleet between March 5 and June 26).

³² Ammiano Marcellino, *Le storie*. A cura di A. Selem, Novara-Torino, 2013, XVIII.2.11-12; [a se vedea și edițiile: Ammianus Marcellinus, with an English Translation by, J.C. Rolfe, *In Three Volumes*, vol. I, Cambridge, Massachusetts, London, MCMLXXXII, XVIII.2.11-12; Ammiani Marcelini, *Rerum Gestarum libri qui supersunt* / Ammianus Marcellinus, *Istorie Romană*. Studiu introductiv, traducere, note și indice D. Popescu, București, 1982, XVIII.2.11-12].

numărul soldaților îmbarcați pe o *navis lusoriae* s-a ridicat la circa opt oameni³³.

Pe baza constatărilor determinate de informațiile transmise de Ammianus Marcellinus, putem conchide că numărul de luptători care puteau fi îmbarcați pe *naves lusoriae* din compunerea *Classis Moesicae* se ridica la circa 800 de militari, iar pe cele din *Classis Scythica* de 1.000 de militari. Adăugând aceste cifre la cele ale marinarilor (vâslași și ofițeri), suntem în măsură să conchidem că numărul de oameni îmbarcați pe *naves lusoriae* din *Classis Moesica* se ridica la circa 5.100 în cazul navelor cu 20 de vâsle sau de 4.100 în situația celor cu 15 vâsle. În ceea ce privește numărul de vâslași și luptători îmbarcați pe *naves lusoriae* din *Classis Scythica* conchidem, că în cazul navelor cu 20 de vâsle se putea ridica la 6.375, iar în situația celor cu 15 vâsle la 5.125. Efectivele totale, reunite ale echipajelor vaselor de război din compunerea celor două flote ar fi fost de 11.475 de oameni (marinari și luptători), dacă vasele ar fi fost *naves lusoriae* cu câte 20 de vâsle fiecare, respectiv de 9.225 de oameni, dacă respectivele nave ar fi avut câte 15 de vâsle.

Asupra efectivelor de marinari îmbarcați pe *navis iudiciaria* și *navis agrariensis*, considerăm, având în vedere, dimensiunile lor apropiate de cele ale *navis lusoria* cu 15 de vâsle ca fiind identic cu al acesteia, respectiv de 33 de oameni, din care 30 de vâslași și 3 ofițeri. În consecință, pe cele 14 vase de transport (patru *iudiciariae* și 10 *agrarienses*), din compunerea *Classis Moesicae* erau îmbarcați 462 de marinari (420 de vâslași și 42 de ofițeri), iar din cadrul *Classis Scythicae* erau îmbarcați 561 de marinari (510 vâslași și 51 de ofițeri).

Încheiem această componentă a demersului nostru cu calculul aproximativ al efectivelor totale ale oamenilor îmbarcați pe cele două flote, respectiv pe toate tipurile de nave. Astfel, pe vasele din compunerea *Classis Moesica*, ar fi putut fi îmbarcați un număr de 5.562 de oameni (marinari, și luptători), în cazul în care *naves lusoriae* ar fi fost cu 20 de vâsle și 4.562 de oameni, dacă *naves lusoriae* ar fi avut 15 vâsle. La rândul lor, efectivele totale de pe *Classis Scythica* ar fi putut fi de 6.936 oameni, dacă *naves lusoriae* din compunerea ei ar fi fost cu 20 de vâsle, respectiv de 5.686 de oameni, dacă *navis lusoariae* ar fi fost cu 15 de vâsle. Efectivele totale ale celor două flote reunite ar fi putut ajunge la 12.498 de oameni (marinari și luptători), în situația în care *naves lusoriae* din compunerea lor ar fi avut câte 20 de vâsle fiecare, sau la 10.248 de oameni, dacă *naves lusoriae* ar fi fost cu 15 de vâsle. Rotunjind aceste cifre, putem estima că efectivele totale

³³ V. Mărculeț, *Campania împăratului Julianus în Persia*, p. 241; Idem, *Operations carried out by the Roman-Byzantine fleet between March 5 and June 26*, p. 17.

ale marinarilor și luptătorilor din cele două flote dunărene s-ar fi putut fi de circa 10.250 de oameni, respectiv de 12.500 de oameni.

Considerații finale. Pe fondul modificărilor survenite în cadrul contextului politico-militar de la Dunărea de Jos, materializate în intensificarea provocărilor la adresa Imperiului Romano-Bizantin, la începutul secolului al V-lea, autoritățile romano-bizantine au recurs la refacerea puterii navale a imperiului la frontiera dunăreană a provinciilor Moesia Secunda și Scythia Minor. În acest scop, printr-un edict emis de împăratul Theodosios II, în 28 ianuarie 412, erau constituite / reconstituite flotele de război ale celor două unități militar-administrative. Luau, astfel, naștere *Classis Moesica* și *Classis Scythica*.

Potrivit edictului imperial, în compunerea celor două flote intrau vase de război, *naves lusoriae*, și vase de transport, *naves iudiciariae* și *naves agrarienses*. Procesul de constituire a flotelor celor două provincii urma să se întindă pe durata a șapte ani. La finalul acestui interval, *Classis Moesica*, urma să numere în compunerea ei 114 vase, din care 100 *naves lusoriae*, 10 *naves agrarienses* și patru *naves iudiciariae*, iar *Classis Scythica* de 142 de vase, respectiv 125 *naves lusoriae*, cinci *naves iudiciariae* și 12 *naves agrarienses*. Flotele reunite ale celor două provincii dunărene urmau să însumeze un număr total de 266 de vase, din care 225 *naves lusoriae*, nouă *naves iudiciariae* și 22 *naves agrarienses*.

Edictul imperial nu precizează nici tipul de *naves lusoriae* din compunerea flotelor Moesiei Secunda și Scythiei Minor. *Navis lusoria* a fost, cel mai probabil, o navă ușoară de patrulare fluvială. Tipul A avea câte 20 de vâsle pe fiecare parte și o platformă de navigație ușoară, era lung și zvelt, fapt care-i permitea dezvoltarea unei viteze superioare. Vasul avea o lungime de 21 m și o lățime de 2,7 m. Se pare că au existat și *naves lusoriae* de Tip B, de dimensiuni mai reduse cu câte 15 vâsle pe fiecare parte a bordului, care aveau lungimea de 15,5 m și lățimea de 2,7 m. *Navis iudiciaria* avea o lungime de 17 m și o lățime de 3,5 m. Vasul era destinat, se pare, transportului unor înalți funcționari sau era un tribunal ambulant care se putea deplasa oricunde pentru a judeca o persoană. *Navis agrariensis*, destinată, de asemenea, transportului pe Dunăre, a intrat în serviciu la începutul secolului al IV-lea. Credem că dimensiunile sale erau apropiate de cele ale *navis iudiciaria*.

Efectivele totale de marinari și luptători care puteau fi imbarcați pe vasele de luptă pot fi calculate doar aproximativ, în absența unor informații categorice în acest sens. Astfel, pe *Classis Moesica*, ar fi putut fi imbarcați un număr de 5.562 de oameni (marinari, și luptători), în cazul în care fiecare *navis lusoria* ar fi avut câte 20 de vâsle și 4.562 de oameni, dacă vasul ar fi

avut 15 de vâsle. La rândul lor, efectivele totale de pe *Classis Scythica* ar fi putut fi de 6.936 oameni, dacă *naves lusoriae* din compunerea ei ar fi fost cu câte 20 de vâsle fiecare, respectiv de 5.686 de oameni, dacă vasele ar fi fost cu 15 de vâsle. Efectivele totale ale celor două flote reunite ar fi putut ajunge la 12.498 de oameni (marinari și luptători), în situația în care fiecare *naves lusoriae* din compunerea lor ar fi avut câte 20 de vâsle fiecare, sau la 10.248 le oameni, dacă vasele ar fi fost cu 15 de vâsle. Rotunjind aceste cifre, putem estima că efectivele totale ale marinarilor și luptătorilor din celor două flote dunărene s-ar fi putut fi de circa 10.250 de oameni, respectiv de 12.500 de oameni.

Lista figurilor

1. Reconstituire *navis lusoria*, Tipul A (Sursa: R. D'Amato, *Imperial Roman Warships*, 193-565, p. 25).
2. Reconstituire *navis lusoria*, Tipul A (Sursa: *Didaktisches Begleitmaterial zur navis lusoria*, p. 4, pe: https://www.uni-regensburg.de/assets/forshung/navis-lusoria/texte-und-pdfs/didaktisches_begleitmaterial_zur_navis_lusoria.pdf.(accesat:14.07.23).
3. Încercare de reconstituire *navis lusoria*, Tipul B (Sursa: O. Höckmann, *Late Roman River Craft from Mainz, Germany*, p. 24).
4. Reconstituire *navis lusoria* din secolul al IV-lea (Sursa: R. D'Amato, *Imperial Roman Warships*, 193-565, p. 26).

Anexa 1

Edictul imperial din 28 ianuarie 412: *De Lusoriis Danuvii / Despre lusoriile de pe Dunăre*

I. Împărații Honorius și Theodosius Augusti, către Constantius (Constans?) magister militum per Thracias. **1.** Decretăm ca la frontiera Moesiei să fie dispuse 90 de lusorii, nou construite, și ca acestora să le fie adăugate încă 10 prin repararea vaselor vechi; iar la frontiera Scythiei, care este mai largă și mai difuză vor fi dispuse 110 astfel de vase nou meșteșugite cu 15 adăugate prin repararea celor vechi. Se va respecta prevederea ca în fiecare an de aici înainte, prin repararea ambarcațiunilor vechi, patru iudiciariae precum și zece agrarienses vor fi construite la frontiera moesiană, iar la cea scitică cinci iudiciariae și 12 agrarienses noi. La cererea ducelui, acestea vor fi echipate cu toate armele și proviziile necesare, iar sarcina construcției lor va reveni personalului oficiului (biroului) său. Cu acest supliment de ambarcațiuni reparate, refacerea întregului număr de vase stabilit va fi finalizată în termen de șapte ani, iar

înălțimea voastră, prin stăruința domniei voastre veți asigura procurarea materialelor ce trebuie pentru asamblarea sau construirea acestor vase. Credem că această problemă a fost stabilită în mod corect și ordonăm să și se raporteze. Căci dacă nu se va asigura numărul de lusorii menționat mai sus, împreună cu toate echipamentele lor, ducele, sub mandatul căruia a fost neglijată această prevedere, va fi, fără îndoială, amendat cu 30 livre de aur, iar personalul oficiului (biroului) său cu 50 livre de aur. Personalul oficiului (biroului) înălțimii tale va fi, de asemenea, supus unei amenzi de 50 livre de aur dacă nu raportează oficiului (biroului) comandantului soldaților că numărul de vase pentru fiecare an a fost completat sau, cel puțin, că acest număr a fost lăsat neterminat din cauza neglijenței. **2.** Cu toate acestea, se va respecta prevederea ca vasele să fie pregătite pentru pericolul de război, conform dispozițiilor excelenței voastre, și să își aleagă baze bine întărite pentru supavegherea conflictelor sau crearea de ocazii pentru expediții, în timp ce acele vase care au fost transformate din cele vechi, vor fi puse deoparte pentru transportul proviziilor. Dată cu cinci zile înainte de kalendele lunii februarie la Constantinopol, în anul celui de-al cincilea consulat al domnului nostru Theodosius Augustus și cui i s-a transmis.

Imperatoris Theodosianus Codex, 7.16.1

Anexa 2: Naves lusoriae (proponeri de reconstituiri)

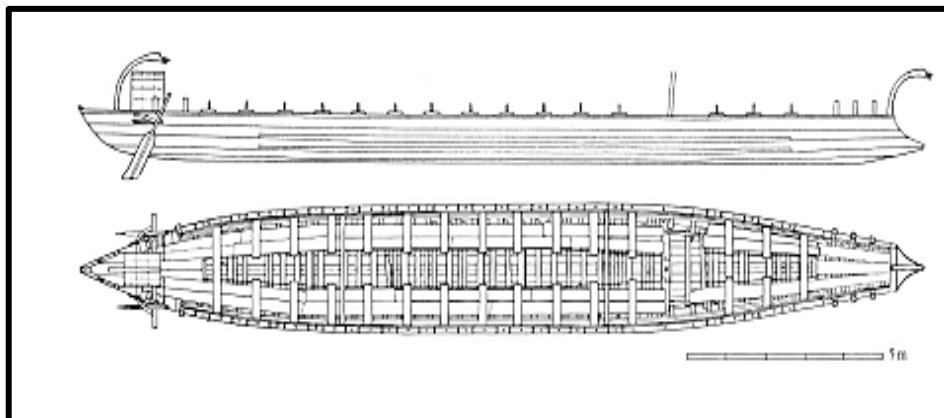

Fig. 1.

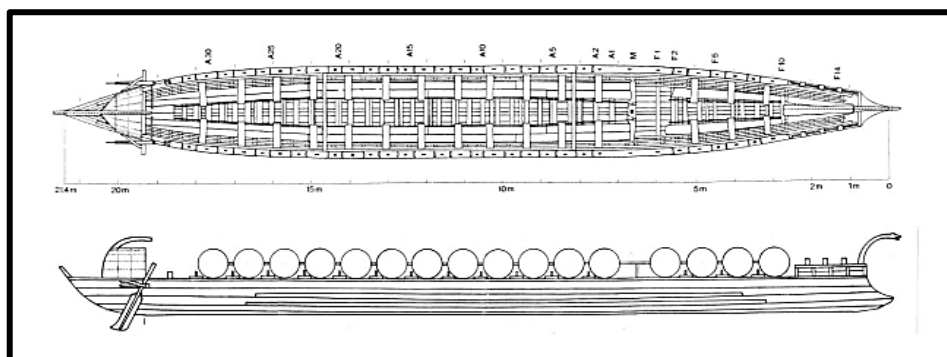

Fig. 2.

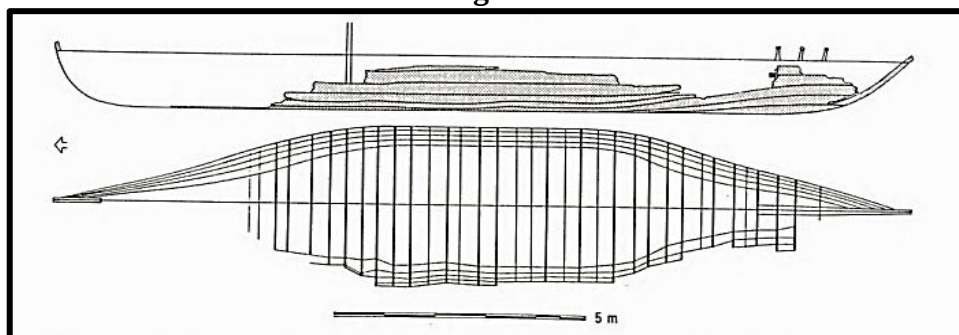

Fig. 3.

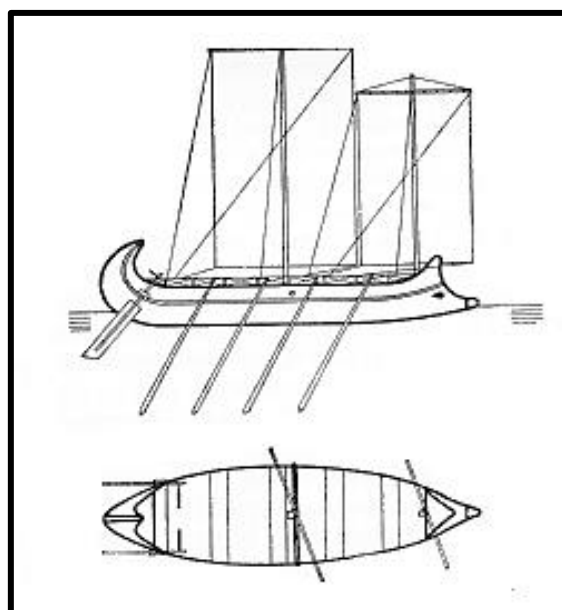

Fig. 4.

**CLASSIS MOESICA AND CLASSIS SCYTHICA
AT THE BEGINNING OF THE 4TH CENTURY. RESTORATION OF
THE NAVAL POWER OF THE PROVINCES MOESIA SECUNDA
AND SCYTHIA MINOR**

-abstract-

Key Word: Classis Moesica, Classis Scythica, *naves lusoriae*, *naves iudiciariae*, *naves agrarienses*, Moesia Secunda, Scythia Minor, Lower Danube.

Based on the changes that have occurred in the political-military context of the Lower Danube, at the beginning of the 5th century, the Roman-Byzantine authorities resorted to restoring the naval power of the empire on the Danube border of the provinces of Moesia Secunda and Scythia Minor. For this purpose, through an edict issued by Emperor Theodosios II, on January 28, 412, the war fleets of the two provinces were constituted / reconstituted. *Classis Moesica* and *Classis Scythica* were thus born. According to the imperial edict, the composition of the two fleets included, first of all, warships, *naves lusoriae*, but also transport vessels, *naves iudiciariae* and *naves agrarienses*. The process of setting up the two fleets was to last seven years. At the end of this interval, the *Classis Moesica* was to count 114 vessels, of which 100 *naves lusoriae*, 10 *naves agrarienses* and four *naves iudiciariae*, and the *Classis Scythica* of 142 vessels, respectively 125 *naves lusoriae*, five *naves iudiciariae* and 12 *naves agrarienses*. The combined fleets of the two provinces were to total 266 ships, of which 225 *naves lusoriae*, nine *naves iudiciariae* and 22 *naves agrarienses*.